

DOI 10.33099/2618-1614-2020-10-1-43-51
УДК 37.02::355.232.6

Ю. І. Приходько,
кандидат педагогічних наук, доцент

Дидактичні основи підготовки військових фахівців з вищою освітою в контексті військових освітніх систем провідних країн НАТО: історична ретроспектива, сучасність, перспективи

У статті розглядається проблема наближення дидактичних основ у підготовці військових фахівців з вищою освітою до поглядів у цьому процесі, притаманних військовим освітнім системам провідних країн НАТО. Показується актуальність дослідження даної проблеми, зумовлена політикою держави з реформування сектору безпеки та оборони, зміцнення обороноздатності Збройних Сил України. Аналізуються національні й зарубіжні теоретичні та прикладні аспекти дидактичних систем у підготовці офіцерських кадрів. Обґрунтовуються основні напрями коригування теоретичної та прикладної складових дидактичного процесу в підготовці військових фахівців у вищих військових навчальних закладах України, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти.

Ключові слова: військова освіта, дидактична система, підготовка військових фахівців, трансформація, зміст освіти, технологія, контроль, моніторинг.

© Ю. І. Приходько, 2020

Постановка проблеми. Основною тенденцією розвитку освітніх систем провідних країн світу є усвідомлення та здійснення діяльності з підготовки фахівців як важливої інтелектуальної, інвестиційної складової їхнього політичного, соціально-економічного, гуманітарного та оборонного розвитку. Саме тому, попри певну консервативність, освітні системи мають своєчасно й динамічно реагувати на зміни, що відбуваються в глобалізованому світі.

Теоретичні, структурні, змістові та організаційні складові дидактичних систем, що склалися в різних країнах світу, мають свої особливості та відмінності внаслідок визначених поглядів, інтересів, історичних і національних традицій, наявних територій і ресурсів. Дидактична система підготовки військових фахівців з вищою освітою в Україні успадкована з колишнього СРСР – держави, яка практично не переймалася досвідом інших країн, мала значний простір, великі ресурси, готувала щороку тисячі офіцерських кадрів, не приділяючи при цьому належної уваги оцінці ефективності їх функціонування. У контексті викладеного трансформаційні процеси в системі військової освіти України на теперішній час мають бути спрямовані на врахування національного та кращого світового досвіду з дидактичних основ підготовки військових фахівців, що врешті-решт має привести до підвищення ефективності її діяльності, покращення якості підготовки офіцерських кадрів з вищою освітою.

Актуальність дослідження трансформаційних дидактичних процесів у системі підготовки військових фахівців з вищою освітою тактичного рівня військового управління на теперішній час зумовлена такими чинниками:

- прийняттям упродовж останніх років низки нормативно-правових актів з безпекової, оборонної та освітньої політики держави, подальшого розвитку Збройних Сил (ЗС) України [1–5];
- реалізацією курсу на поглиблення партнерства з НАТО в питаннях підготовки офіцерських кадрів, проведення миротворчих, антитерористичних операцій, тренінгів, навчань, ведення збройної боротьби;
- загальною тенденцією зниження рівня інноваційної освітньої, наукової діяльності, якості підготовки фахівців;
- необхідністю коригування дидактики, інформаційного, матеріально-технічного, фінансового забезпечення військово-освітнього процесу, підвищення якості відбору, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації керівних кадрів і науково-педагогічних працівників.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми трансформаційних процесів в освіті знайшли ґрунтовне висвітлення в наукових публікаціях і монографіях вітчизняних і зарубіжних вчених – В. Андрущенко, С. Архангельського, І. Беха, Г. Васяновича, Б. Гершунського, В. Давидова, А. Долматова, В. Козакова, В. Кременя, В. Лутая, Н. Ничкало, В. Рибалки (проблемні питання філософії освіти, організація та методика навчання й виховання

у вищій школі, психологічні аспекти розвитку особистості, розвиваюче, професійно-технічне навчання), Ч. Купісевича, Т. Левченко, Г. Нойнера, В. Оконя, О. Савченко (дидактичні основи освітнього процесу), В. Лугового, С. Ніколаєнка (управління інноваційною освітою), І. Богданової, Е. Короткова, С. Сисоєвої, В. Сластеніна, І. Харламова (технології освітнього процесу), Б. Вульфсона, В. Зубка, М. Кларіна, Л. Пуховської (компаративна педагогіка), І. Зязюна, С. Подмазіна, В. Серікова (гуманістична освітня парадигма, особистісно орієнтоване навчання та виховання), В. Ледньова (зміст освіти), А. Підаєва, В. Передерія (Болонський процес, реформування системи освіти в Європі та Україні) тощо.

Дидактичні основи та проблеми підготовки офіцерських кадрів у системі військової освіти України висвітлені в наукових працях В. Артемова, А. Вітченка, О. Діденка, Д. Іщенка, М. Нещадима, Б. Олексієнка, В. Стасюка, О. Торічного, Ю. Черниха, В. Ягупова та ін.

Системному дослідженню військової освіти присвячені наукові праці М. Нещадима [6; 7]. Теоретичні основи трансформації систем, актуальні проблеми сучасного етапу розвитку військової освіти висвітлені в наукових публікаціях Ю. Приходька [8–10].

Досвід підготовки військових фахівців у провідних країнах НАТО знайшов відображення в низці публікацій вітчизняних і зарубіжних авторів, зокрема досвіду Сполучених Штатів Америки (В. Ожгихін, А. Стрелецький); Федеративної Республіки Німеччини (С. Корчагін, В. Лазукін, Д. Руминов); Франції (М. Сімаков, А. Стрелецький); Великої Британії (Є. Брижатий, В. Бровкін, Ю. Черних, О. Черних); Туреччини (І. Кримов, О. Ткаченко, В. Черков, А. Федін).

Аналіз досліджень і публікацій показує багатоаспектність дидактичного процесу, висвітлення його в численних дослідженнях філософів, педагогів, психологів, практиків, що тісно пов'язано з проблемами, порушеними в статті. Разом з тим, дидактичний процес у публікаціях не розглядається в системі двох складових – теоретичної і прикладної та їх коригування в підготовці офіцерських кадрів у вищих військових навчальних закладах України.

Метою статті є обґрунтування дидактичних основ підготовки військових фахівців тактичного рівня військового управління з вищою освітою з урахуванням національного досвіду, досвіду функціонування військових освітніх систем провідних країн НАТО.

Викладення основного матеріалу. На території України до отримання нею незалежності функціонували 34 військові навчальні заклади, інтегровані в загальносоюзну систему підготовки офіцерських кадрів. Для свого часу, в межах колишнього СРСР, зазначена система певною мірою виконувала відповідні функції і мала риси, притаманні всій державній військовій сфері. Вона була усталена, розгалужена, значною мірою здатна пристосовуватися до вимог часу та змін, що відбувались у воєнному мистецтві, військах, мала потужні наукові

школи в галузі військових наук. Система відносно добре фінансувалася й забезпечувалася необхідним озброєнням та військовою технікою, іншими матеріально-технічними засобами і ресурсами. Щорічний випуск офіцерських кадрів становив понад 12 тис. осіб [6, с. 46–47]. Успадкувавши потужну мережу військових навчальних закладів, Україна водночас зіткнулася з низкою проблем щодо створення вітчизняної системи військової освіти (СВО). Ця робота мала проводитись у доволі складних умовах, зумовлених дією таких основних чинників [6, с. 48]:

- відсутністю концепції національної безпеки та Воєнної доктрини України;
- невизначеністю структури й чисельності ЗС України за видами, родами військ і служб;
- відсутністю аналогів динамічного, прискореного створення подібних систем як у світовій практиці, так і в практиці країн Співдружності Незалежних Держав;
- негативним сприйняттям консервативним реформаторським середовищем окремих прогностичних положень щодо створення та функціонування СВО;
- незавершеністю розроблення загальнодержавної та відомчої нормативно-правової бази з питань освіти;
- нестабільністю економічної та соціально-політичної обстановки в державі;
- потребою в кардинальній структуризації мережі військових навчальних закладів у порівняно стислі терміни та організації підготовки військових фахівців за повним переліком спеціальностей;
- необхідністю вироблення та запровадження засад підготовки військових фахівців, які відповідали би вимогам сучасних теоретичних і практичних психолого-педагогічних досліджень, а також світовим тенденціям і національним інтересам.

Створення в стислі терміни СВО в умовах зазначених об'єктивних та суб'єктивних чинників апіорі містило низку ризиків, котрі, на жаль, матеріалізувалися та проявлялися в певні періоди цього процесу. До основних проявів, що суттєво заважали реформуванню СВО, слід віднести такі:

- невизначеність зі стратегією дидактичних засад з підготовки військових фахівців;
- нестабільність формування та структуризації мережі вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти (ВВНЗ), військових коледжів, факультетів, кафедр військової підготовки, навчальних центрів;
- відсутність обґрунтованого поточного та перспективного планування замовлення на підготовку офіцерських кадрів;
- зміна підходів до розроблення змісту й термінів підготовки фахівців;
- перегляд функцій органів управління військовою освітою та створення відповідних структур;
- неоптимальне використання фінансових і матеріально-технічних ресурсів.

Визначення стратегії дидактичних засад з підготовки військових фахівців в Україні на час набуття незалежності виявилось складною проблемою. По-перше, потрібно було вже з 1 вересня 1992 р. організувати підготовку військових фахівців для ЗС України за всіма спеціальностями, позбувшись колишніх стереотипів, по-друге надзвичайно розгалужена за територіальним розміщенням та кількісними показниками СВО, що залишилися в Україні, була надлишковою та потребувала на утримання значних фінансових і матеріально-технічних ресурсів, яких не вистачало; по-третє, бракувало досвіду розвитку світових військових освітніх систем, що нерідко призводило до неоднозначності й неоптимальності прийнятих рішень; по-четверте, мала місце консервативність поглядів окремих представників військового освітнього середовища, які суттєво заважали проведенню реформ. У суперечливих умовах, що склалися в Україні на 1992 рік, була розроблена та введена в дію Концепція системи військової освіти [11], яка визначила основні концептуальні положення, напрями та шляхи розвитку військової освіти в Україні.

Ретроспективно оглядаючи події, що давно відбулися, слід задатися запитанням: чи були на той час можливості реформування системи підготовки військових фахівців на дидактичних засадах військових освітніх систем провідних країн світу? Теоретично – були, але за умов, по-перше, наявності значних фінансових і матеріально-технічних ресурсів, які дали би змогу скоротити існуючу мережу ВВНЗ, вирішити соціальні питання фахівців, котрі в них служили та працювали; по-друге, прийняття відповідних консолідованих рішень, що значною мірою були пов'язані з першою умовою, по-третє, володіння знаннями щодо міжнародного досвіду з підготовки військових фахівців. Заради справедливості зауважимо, що перелічені гіпотетичні умови на той час не мали шансів на реалізацію. Чи існують такі можливості на сьогодні? На нашу думку, СВО за теперішньою структурою і станом має активно розвиватися з прискореною орієнтацією на дидактичні засади, що мають місце у військових навчальних закладах провідних країн НАТО.

«Дидактика (від грец. – повчальний) – частина педагогіки, теорія освіти й навчання, що обґрунтовує і розкриває зміст освіти, методи й організаційні форми навчання» [12, с. 294]. Ширше це поняття трактують Я. Крупський, В. Михалевич: «Дидактика – галузь педагогічної науки, що розкриває теоретичні засади освіти і навчання в їх найбільш загальному вигляді. Дидактика виявляє закономірності, принципи навчання, задачі, зміст освіти, форми і методи викладання й навчання, стимулювання і контролю в навчальному процесі...» [13, с. 21].

Такі визначення, на нашу думку, дають підстави трактувати дидактику як складне поняття, а саме: *теоретична складова* – дидактичні концепції, закономірності, загальні принципи освіти; *прикладна складова* – дидактичні принципи навчання, зміст освіти, моделі організації теоретичного та практичного навчання,

технології (методи), організаційні форми навчання, контроль, моніторинг, коригування.

Аналіз світових військових освітніх систем, насамперед країн НАТО, наукові дослідження в цій галузі дають змогу виокремити: 1) мету; 2) основні закономірності, загальні принципи розвитку освітніх систем (теоретичну складову дидактичної концепції); 3) принципи навчання, що мають суттєве значення для визначення завдань, основних шляхів і засад створення систем військової освіти, організації підготовки військових фахівців, усебічного забезпечення цього процесу (*прикладну складову дидактичної концепції*).

Метою військових освітніх систем провідних країн світу є постійне нарощування їхнього інноваційного освітнього та наукового потенціалу, обґрунтована й виважена інтеграція із цивільною освітою, підготовка офіцерських кадрів усіх ступенів освіти, ланок військового управління, здатних в умовах мирного та воєнного часу діяти з високою ефективністю, виконувати поставлені завдання національної безпеки та оборони держав, створення умов для неперервного підвищення рівня знань, практичних навичок військових фахівців протягом навчання та служби, їхнього творчого розвитку та самореалізації. Як бачимо, мета містить дві дидактичні складові – теоретичну та прикладну. Теоретична складова на рівні концепції відображає місію освіти, наукові, загальнодержавні, відомчі вимоги до підготовки військових фахівців, прикладна – реалізацію зазначених вимог у військових навчальних закладах. У сукупності зазначених складових пріоритет належить першій, що постає важливим чинником контролю якості підготовки військових фахівців.

Основу теоретичної складової дидактики складають закономірності розвитку освіти й загальні принципи [7, с. 10–11].

Закономірності розвитку військових освітніх систем зумовлені:

- освітніми потребами особистості;
- загальнонаціональними інтересами, інтересами національної безпеки та оборони, державною політикою в освітній сфері;
- політичними, ідеологічними та соціально-економічними умовами;
- науково-технічними можливостями держави;
- національними традиціями, національним і світовим досвідом;
- потребами військ;
- ефективністю управлінської діяльності, злагодженістю функціонування всіх структурних складових освітніх систем;
- станом військово-теоретичних та психолого-педагогічних знань і досліджень;
- рівнем підготовки керівного, науково-педагогічного складу;
- станом інфраструктури ВВНЗ;
- розвитком військової дидактики;

- станом морально-психологічного, фінансово-економічного, матеріально-технічного та інформаційного забезпечення системи.

Із закономірностями військової освіти тісно пов'язані її загальні принципи як певна система основних вимог до підготовки військових фахівців, виконання яких має забезпечити необхідну ефективність функціонування системи. Принципи, впливаючи із закономірностей військової освіти, визначають її загальну спрямованість, мету, зміст, організаційно-методичні засади, матеріально-технічні потреби.

Основні загальні принципи військових освітніх систем:

- єдність державної політики щодо підготовки офіцерських кадрів у військовій та цивільній вищій школі;
- пріоритет національних інтересів і національної безпеки при формуванні змісту військової освіти та вимог до військових фахівців;
- гуманізація військової освіти;
- фундаменталізація, комплексність, неперервність, наступність і практична спрямованість військової освіти;
- зв'язок з військами, випереджувальність військової освіти щодо практики застосування військ;
- науковість, доступність освіти, врахування вікових та індивідуальних особливостей кадетів (курсантів);
- систематичність і послідовність навчання, розвиток свідомості, активності, лідерства, самостійності і творчості навчання кадетів (курсантів);
- раціональне поєднання колективного й індивідуального характеру навчання на засадах державної політики та ідеології;
- вибір оптимальних технологій, форм, методів і засобів навчання;
- контроль, моніторинг та коригування військово-освітнього процесу;
- відповідність фінансового, інформаційного, матеріально-технічного забезпечення військової освіти визначеним вимогам до підготовки офіцерських кадрів.

Розгляньмо з позиції історичної ретроспективи деякі елементи *прикладної дидактики* військових освітніх систем колишнього СРСР, України, провідних країн НАТО.

Основні засади *прикладної складової дидактичної системи* підготовки військових фахівців тактичного рівня у *ВВНЗ колишнього СРСР*:

1. Терміни навчання – 4–5 років (напрями підготовки: командний, інженерний; гуманітарний; ступінь вищої освіти – спеціаліст; конкурс – 4–7 кандидатів залежно від ВВНЗ і спеціальностей).
2. Ідеологічна спрямованість, авторитарне управління освітою, ігнорування національно-мовних особливостей.
3. «Валовий» характер підготовки фахівців, ігнорування запитів і можливостей особистості, недостатньо активний пошук лідерів, талантів, відсутність зацікавленості в наданні тим, хто навчається, можливостей для

повного розкриття здібностей, навчання за індивідуальними планами.

4. Рамкові обсяги (в годинах) суспільних, загальнонаукових, загальноінженерних навчальних дисциплін стосовно інженерних та інших спеціальностей цивільних вищих навчальних закладів.

5. Фундаментальність теоретичної та військово-технічної підготовки.

6. Поєднання в умовах ВВНЗ теоретичної та практичної підготовки на стаціонарних зразках озброєння й військової техніки.

7. Військово-професійна спрямованість навчання.

8. Оптимальне використання організаційних форм і методів підготовки фахівців.

9. Широкий профіль практичної спеціалізації.

10. Польова практична підготовка на діючих зразках озброєння та військової техніки під час проведення тактико-спеціальних навчань у навчальних центрах ВВНЗ.

11. Обов'язковість наукової діяльності викладацьким складом та військово-наукової роботи курсантів.

12. Низька динаміка ротації викладацького складу.

13. Достатність матеріально-технічного забезпечення.

14. Відсутність системи підготовки фахівців з військово-технічних спеціальностей (окрім військових авіаційно-технічних училищ).

До недоліків можна віднести засади, викладені в пункті 1 (випуск усіх фахівців з вищою освітою за відсутності широкого кола джерел поповнення збройних сил офіцерським складом різних ступенів освіти), а також у пунктах 2, 3, 12 та 14.

Фундаментальність теоретичної та військово-технічної підготовки (п. 5) певною мірою знижувала практичну підготовленість випускників до служби у військах і не завжди була потрібна за деякими посадовими призначеннями. З іншого боку, фундаменталізація освіти сприяла підготовці випускників, які із часом здобували наукові ступені, працювали в науково-дослідних установах, досягали значних успіхів у викладацькій, науковій, дослідно-конструкторській діяльності. Викладене свідчить про те, що військові фахівці мають готуватися за освітньо-професійними програмами, які повною мірою відповідають посадовим призначенням.

Поєднання в умовах ВВНЗ теоретичної та практичної підготовки на стаціонарних зразках озброєння та військової техніки (п. 6) пов'язане з великими фінансовими та матеріально-технічними витратами, низькою ефективністю їх використання протягом навчального року та відсутністю при цьому наукового обґрунтованої оцінки якості практичної підготовки військових фахівців. Такий підхід вважається недоцільним і практично не застосовується у військових навчальних закладах зарубіжних країн.

Широкий профіль практичної спеціалізації (п. 9) означав вивчення у ВВНЗ значної кількості озброєння та військової техніки, що значно подовжувало термін становлення молодих офіцерів у військах, негативно

впливало на поточний стан організацій бойової підготовки підрозділів, частин та їхньої готовності до виконання поставлених завдань мирного та воєнного часу.

Дидактична система підготовки військових фахівців тактичного рівня у ВВНЗ України в основному успадкувала викладені вище засади, крім явно негативних, і, на жаль, на сьогодні в ній не простежуються зміни кардинального характеру. Упродовж останніх років, унаслідок визначеного державою курсу на євроінтеграцію та на зближення з НАТО проведення антитерористичної операції, операції Об'єднаних сил на сході нашої держави, відбулися певні позитивні зміни в системі підготовки військових фахівців у таких напрямках:

- спрямування військової освіти на європейську інтеграцію та поглиблення партнерства з НАТО, намагання здійснювати підготовку військових фахівців усіх ступенів освіти і ланок військового управління на засадах, притаманних військовим навчальним закладам країн НАТО;

- упровадження в освітній процес ВВНЗ досвіду, набутого під час проведення антитерористичної операції, операції Об'єднаних сил на сході нашої держави;

- посилення практичної складової в підготовці військових фахівців, особливо з механізованих, артилерійських та льотних спеціальностей, на що значно збільшена кількість навчальних годин;

- покращення фінансування СВО, матеріально-технічної бази, передусім польової, оснащення ВВНЗ тренажерами, засобами імітаційного моделювання, комп'ютерною технікою.

Разом з тим, зміни суттєво не торкнулися таких питань: диверсифікації підготовки військових фахівців за термінами навчання та ступенями освіти для комплектування підрозділів і частин ЗС; орієнтація теоретичної та практичної підготовки військових фахівців на застарілі зразки озброєння й військової техніки; створення потужних навчальних центрів; системності, ступневості змісту навчання фахівців різних ступенів освіти; організації теоретичної та практичної підготовки; упровадження особистісно орієнтованих, інноваційних технологій на основі навчальних середовищ, імітаційного моделювання, застосування тренажерів; інформаційного забезпечення освітнього процесу; контролю та моніторингу якості підготовки військових фахівців; відбору, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації керівних, науково-педагогічних кадрів, їх ротатії.

Система військової освіти США (тактичного рівня) досить розгалужена та охоплює: академії видів збройних сил; офіцерські кандидатські школи; спеціалізовані офіцерські школи та коледжі; навчальні центри; курси позавійськової підготовки офіцерів резерву (ROTC). При цьому ЗС США поповнюються офіцерським складом зі значною кількістю випускників військових академії (понад 25%) та курсів ROTC (48%).

Зупинімося на характерних ознаках дидактичної системи підготовки офіцерських кадрів в академіях США.

1. Термін навчання – 4 роки (ступінь вищої освіти – бакалавр; конкурс – 10–12 кандидатів; відрахування протягом навчання – до 30%).

2. Фундаментальність підготовки (за аналогами програм університетської освіти США).

3. Прикладні аспекти спеціалізації в межах академії та в процесі польової підготовки в навчальних центрах (відповідно до видів ЗС).

4. Практична спеціалізація (вузька) після закінчення академії в навчальних центрах видів ЗС.

5. Чітке дотримання розпорядку дня, суворе навчальне дисципліна, дієва організація самостійної роботи.

6. Посилена військово-фізична підготовка.

7. Національно-патріотична спрямованість освітнього процесу, повсякденної та культурологічної діяльності.

8. Широке застосування технологій, спрямованих на активізацію навчально-пізнавальної діяльності кадетів, формування в них лідерських якостей.

9. Урахування мотиваційного фактора в підготовці фахівців: створення якісних і комфортних умов для навчання, проведення вільного часу за особистими інтересами кадетів, для усвідомлення своєї майбутньої військово-професійної діяльності та соціальної захищеності.

10. Постійна ротатія викладацького складу.

11. Об'єктивність діагностики та оцінювання знань кадетів.

12. Усебічне матеріально-технічне, дидактичне та інформаційне забезпечення освітнього процесу.

Більшість перелічених ознак характерна також для систем військової освіти Німеччини, Франції, Великої Британії, Туреччини. Тому стисло розглянемо основні етапи підготовки офіцерських кадрів тактичної ланки військового управління в навчальних закладах Німеччини.

Структура системи військової освіти Німеччини (сухопутні війська) охоплює: батальйони кандидатів в офіцери сухопутних сил ЗС Німеччини, видові офіцерські школи сухопутних сил Бундесверу, спеціальні школи сухопутних сил Бундесверу, навчальні центри, університети Бундесверу (Гамбург, Мюнхен).

Підготовка офіцерів передбачає проходження декількох етапів навчання.

Перший етап. Підготовка триває шість місяців і передбачає проведення початкової базової військової підготовки в одному з трьох батальйонів кандидатів в офіцери сухопутних сил ЗС Німеччини.

Другий етап. Підготовка триває три місяці на базі офіцерської школи сухопутних сил Бундесверу (Дрезден) і є першою частиною основного курсу підготовки офіцерів.

Третій етап. Упродовж наступних трьох місяців кандидати в офіцери перебувають у регулярних військових частинах, де отримують безпосередню початкову практику управління військовими підрозділами.

Четвертий етап. Метою цього етапу підготовки офіцерських кадрів сухопутних і базових сил Бундесверу є одержання (удосконалення) кандидатами в офіцери знань англійської мови. Навчальний курс триває три

місяці і проводиться на базі батальйону кандидатів в офіцери сухопутних сил ЗС Німеччини. Кандидати в офіцери, які не підтверджують на іспитах зазначений рівень знань англійської мови, не можуть продовжувати подальше навчання.

П'ятий етап. Військовослужбовці, які успішно закінчили мовну підготовку, для здобуття загальнодержавної академічної освіти направляються на навчання до одного з двох університетів Бундесверу. Систему навчання фахівців Бундесверу повністю переведено на дворівневу систему підготовки: фахівці з освітньо-кваліфікаційними рівнями «бакалавр» і «магістр». Навчання в університеті триває чотири роки. Кандидати в офіцери, які успішно завершили програму підготовки і досягли кваліфікації «бакалавр», допускаються до подальшого навчання за програмою підготовки «магістр». Після завершення трьох років навчання в університеті присвоюється військове звання «лейтенант», далі – служба у військах.

З урахуванням національного досвіду, досвіду підготовки військових фахівців у провідних країнах НАТО розгляньмо основні напрями коригування складових теоретичної та прикладної дидактики в підготовці офіцерських кадрів у ВВНЗ України.

1. Першочерговим завданням має стати розроблення нової редакції Концепції військової освіти як сукупності узагальнених положень, системи поглядів на цілі, структуру, зміст, технології, організацію, управлінську, наукову та інноваційну спрямованість військово-освітнього процесу, а також особливості діяльності його учасників. Чинна Концепція розвитку військової освіти [14] нині є стримуючим чинником у реалізації прагнень держави щодо зближення з військовими структурами НАТО, запровадження досвіду військових навчальних закладів провідних країн НАТО в підготовці офіцерських кадрів для ЗС України. У Концепції військової освіти мають бути викладені також технологічні аспекти процесу підготовки військових фахівців: проектування; процесуальна складова; контроль, моніторинг; коригування.

2. Потребують коригування на рівні суспільства та особистості кожного, хто готується до професійної діяльності, психологічні аспекти сприйняття встановлених Законом України «Про вищу освіту» ступенів вищої освіти «бакалавр» і «магістр». Адже такі фахівці в усіх провідних країнах світу як у цивільній, так і у військовій освіті становлять більшість науково-технічного та інженерного персоналу корпорацій, фірм, підприємств, науково-дослідних установ, військових формувань і структур. Не всі мають бути магістрами. Це логічно з усіх поглядів – від наявності посад для заміщення фахівцями цього ступеня вищої освіти у ЗС України відповідно до кваліфікаційних рівнів Національної рамки кваліфікацій до раціональності витрат на їхню підготовку, коли в цьому немає потреби на початковому рівні здобуття вищої освіти. Іншими словами, в провідних країнах існує певне співвідношення кількості фахівців того чи іншого ступеня, яке відповідає потребам як економіки, так і оборони

держави: кількість цивільних фахівців регулюється ринком праці, військових – потребами оборони та безпеки держави, структурою та оснащенням збройних сил. Подальше кар'єрне зростання фахівців визначається навчанням на курсах підвищення кваліфікації, здобутими рейтингами на конкурсах із заміщення вакантних посад, мотивами й усвідомленням власної спроможності здобути освіту вищого рівня чи підвищене посадове призначення.

3. Структурна оптимізація мережі ВВНЗ, коледжів, навчальних центрів на засадах неперервності, ступневості здобуття освіти, виключення дублювання змісту, практичної спрямованості тощо. Наближення структури, термінів підготовки військових фахівців тактичного рівня військового управління до відповідних структур і термінів підготовки офіцерських кадрів у провідних країнах НАТО, їх спеціалізації, підвищення кваліфікації.

4. Назріла необхідність перегляду структури, змісту, термінів і дидактики підготовки військових фахівців з вищою освітою всіх освітньо-кваліфікаційних рівнів і ланок військового управління, що зумовлюється такими чинниками [10, с. 146–147]:

- інформатизацією, комп'ютеризацією та автоматизацією всіх складових воєнної сфери;
- зміною поглядів на ведення сучасних бою та операції, на бойове застосування озброєння та військової техніки;
- модульною побудовою сучасного озброєння, військової техніки та особливостями їх функціонування, бойового застосування, експлуатації та обслуговування;
- актуальністю переходу від інформаційно-знаннєвої моделі підготовки фахівців до компетентнісної;
- необхідністю системного формування змісту освіти та компетенцій фахівців на основі досвіду підготовки військових фахівців у військових навчальних закладах країн НАТО;
- застосуванням особистісно орієнтованих технологій навчання у формуванні та розвитку лідерських якостей;
- запровадженням інформаційних, інноваційних технологій і засобів навчання, інтегрованих навчальних середовищ;
- можливостями динамічного програмування та моделювання будь-яких процесів, дій, ситуацій;
- зростанням достовірності прогностичних даних для прийняття різних рішень на основі здобуття потрібної для цього інформації сучасними засобами спостереження, зв'язку та розвідки.

5. Проблема формування та визначення вимог до фахівців, змісту їхньої підготовки має розглядатися, виходячи з такого:

- підготовка військових фахівців є загальнодержавною справою – важливою та відповідальною з погляду обороноздатності держави, забезпечення її територіальної цілісності, національних інтересів;
- вищі військові навчальні заклади повинні готувати фахівців насамперед в інтересах ЗС України, інших силових структур;

- формування структури і змісту навчання має відповідати принципам достатності та відповідності сферам діяльності військових фахівців, у тому числі у спільних діях з підрозділами та частинами ЗС країн НАТО;

- організація та технологія освітнього процесу мають спрямовуватися на набуття майбутніми офіцерами компетенцій (знань, умінь, навичок), лідерських якостей, достатніх для виконання обов'язків за посадовим призначенням як у мирний, так і у воєнний час.

6. Процесуальна складова підготовки військових фахівців у ВВНЗ має спрямовуватися на забезпечення якості освіти та освітньої діяльності, а саме на:

- розроблення теоретико-методологічних основ забезпечення якості освіти як системної й технологічної категорії;

- уточнення освітньо-професійних програм відповідно з виникаючими потребами в коригуванні вимог до підготовки фахівців;

- створення та розвиток системи мотивуючих чинників в освітній і науковій діяльності;

- запровадження активних форм, методів і технологій навчання;

- створення всебічних умов для тих, хто навчається, з метою успішного засвоєння ними освітньо-професійних програм;

- комплектування ВВНЗ та їхніх структурних підрозділів кваліфікованими керівними кадрами, науковими й науково-педагогічними працівниками;

- усебічне забезпечення освітнього процесу матеріально-технічними й фінансовими ресурсами;

- здійснення в освітньому процесі діагностично-контрольних і моніторингових процедур.

7. Потребують комплексних змін організаційні засади дидактичної прикладної складової підготовки військових фахівців тактичного рівня, наближення їх до досвіду, наприклад, військових навчальних закладів Німеччини, США, Туреччини. Вище зазначалося, що дидактичні аспекти цього процесу у ВВНЗ України порівняно зі згаданими державами мають суттєві відмінності. Фахівці тактичного рівня готуються на основі поєднання теоретичної, практичної та спеціальної підготовки за посадовим призначенням протягом усього періоду навчання переважно у ВВНЗ (до речі, широкого профілю). Саме тому ВВНЗ укомплектовані значною кількістю озброєння та військової техніки великої вартості (як правило, стаціонарного розташування в аудиторіях, центрах тощо). При цьому мають місце декілька факторів не на користь такої системи навчання. По-перше, низький коефіцієнт використання (вивчається на 4–5 курсах). По-друге, певна умовність навчання, оскільки зразки аудиторного розташування. По-третє, витратність такої системи підготовки фахівців. Мабуть, слід вважати доцільним перехід до системи, коли теоретико-практичну та вузьку спеціальну підготовку військових фахівців потрібно здійснювати за дворівневою схемою: 1) ВВНЗ; 2) навчальні центри видів ЗС, родів військ і служб. Нині

для цього, на нашу думку, складаються сприятливі умови, зокрема ВВНЗ поступово переходитимуть на вивчення нових зразків озброєння та військової техніки, позбавляючись застарілих зразків; у свою чергу, новими зразками комплектуватимуться навчальні центри, де навчання з різними категоріями фахівців відбуватиметься в реальних умовах бойового застосування озброєння та військової техніки (переважно на засадах вузької спеціалізації).

8. Посилення інноваційної дидактичної (навчально-методичної), наукової діяльності. Дослідження, що замовляються та проводяться протягом багатьох років з питань підвищення якості підготовки офіцерських кадрів, удосконалення змісту навчання, науково-методичного забезпечення військової освіти, запровадження досвіду підготовки фахівців у військових навчальних закладах країн НАТО тощо, мають інтерпретативно-вторювальну тематичну та змістову спрямованість, а їхні результати (звіти) щорічно «успішно осідають» на полицях бібліотек. Водночас, на нашу думку, потребують уваги такі напрями досліджень і дій органів управління військовою освітою, науково-дослідних підрозділів з проблем розвитку освіти та науки, ВВНЗ:

1) пошук адекватних шляхів вирішення диверсифікації підготовки військових фахівців у зв'язку з тим, що відбувається їх навчання на застарілих зразках озброєння та військової техніки. Тим самим усі випускники ВВНЗ на тривалу за термінами службу готуються на основі застарілих наукових, освітньо-професійних знань, умінь, навичок. Одним зі шляхів розв'язання цієї проблеми може бути організація фундаментальної теоретичної підготовки фахівців за спеціальностями дослідницької, конструкторської діяльності з орієнтацією на перспективно-прикладні наукові технології та знання. Такі фахівці в дуже стислі терміни зможуть адаптуватися як до засвоєння та експлуатації озброєння, військової техніки, так і до виконання перспективних за тематикою науково-дослідних, дослідно-конструкторських робіт;

2) розроблення освітньо-професійних програм, орієнтованих на системне формування та засвоєння змісту освіти та відповідних організаційних, наукових, навчально-методичних, контрольно-діагностичних, моніторингових процедур;

3) теорія та практика підготовки офіцерських кадрів різних ступенів вищої освіти за індивідуальними навчальними планами;

4) розроблення та впровадження інноваційних інформаційно-комунікаційних освітніх технологій з використанням сучасних комп'ютерних, інтелектуальних, роботизованих аудіо-відеозасобів, тренажерів, навчальних імітаційних середовищ і моделей;

5) застосування системи періодичної перевірки поточної якості підготовки військових фахівців, якості освітньої, інноваційної діяльності у ВВНЗ;

6) дослідження проблем формування, становлення та розвитку військових наукових, науково-педагогічних

шкіл (історичний досвід, сучасність, проблеми, причини, напрями діяльності тощо);

7) дослідження проблем створення потужних навчальних, випробувальних центрів з використанням досвіду військових освітніх систем країн – членів НАТО (функції, організаційно-штатна структура, оснащення).

9. Запровадження системи дистанційної освіти, курсової підготовки військових фахівців як однієї з форм організації військово-освітнього процесу, що передбачає можливість навчатися за відповідними спеціальностями, здійснювати перепідготовку фахівців, підвищувати їхню кваліфікацію. Дистанційна підготовка має здійснюватися на основі сучасних психолого-педагогічних та інформаційно-комунікаційних технологій і відповідних програмних Інтернет-ресурсів, зокрема e-learning-платформ для організації електронного навчання. Однією з таких комплексних платформ є система Moodle, яка містить пакет програмного забезпечення для створення курсів дистанційного навчання та веб-сайтів.

10. Підвищення дієвості системи відбору, підготовки, підвищення кваліфікації керівних кадрів, наукових, науково-педагогічних працівників. Функціонування зазначеної системи має спрямовуватися на формування, розвиток і вдосконалення у слухачів таких якостей, знань, умінь:

- досконалого знання предмету, проблем і перспектив розвитку за сферою діяльності;
- методичної майстерності;
- наполегливості в реалізації поставленої мети;
- системного, критичного мислення;
- інноваційної компетентності;
- лідерських, волевих якостей;
- почуття відповідальності.

11. З переходом ВВНЗ на підготовку фахівців за оновленою дидактичною системою мають відбутися суттєві зміни в матеріально-технічному, інформаційному, кадровому забезпеченні освітнього процесу, а саме: достатнє оснащення комп'ютерною технікою, тренажерами, сучасними навчальними лабораторіями; створення центрів дистанційної підготовки, імітаційного моделювання, моніторингу, інтегрованих навчальних середовищ; проблемних науково-дослідних підрозділів тощо.

12. Запровадження дієвої системи контролю якості освіти, ієрархічного моніторингу якості освіти та освітньої діяльності як важливого інструментарію управління військовою освітою на засадах, притаманних військовим освітнім системам країн – членів НАТО.

Контроль якості засвоєння освітньо-професійних програм має відповідати таким принципам:

- адекватності цілям та завданням навчання, діяльності військових фахівців за обраною спеціальністю;
- об'єктивності – оцінка якості знань, умінь, навичок (компетенцій), виключення при цьому суб'єктивних факторів;
- усебічності – спрямованість контролю на знання теоретичних положень, їх розуміння, вміння творчо

застосувати знання на практиці, здатність до творчого, логічного, критичного мислення.

Основні узагальнені завдання моніторингу системи підготовки військових фахівців у ВВНЗ (якості освіти та освітньої діяльності):

- неперервне спостереження за станом, систематичне отримання інформації, її узагальнення та аналіз;
- своєчасне виявлення змін, факторів і ризиків, що їх спричиняють;
- запобігання негативним тенденціям;
- здійснення прогнозування розвитку найважливіших процесів;
- оцінювання ефективності функціонування, ресурсного забезпечення, управлінських рішень, коригування всіх складових освітнього процесу.

Теоретична та практична складові дидактики військово-освітнього процесу мають спрямовуватися на вирішення головного завдання ВВНЗ – якісної військово-професійної підготовки офіцерських кадрів. Саме тому система військової освіти має оперативно реагувати на зміни, що відбуваються в царині озброєння та військової техніки, інформатизації воєнної сфери, кібербезпеки, інформаційних військових технологій, стратегії й тактики ведення сучасних видів збройної боротьби тощо. Рушійними механізмами такого поступального процесу є: а) застосування теорії та методології трансформації систем [8]; б) реалізація суперечностей, які мають місце в системі військової освіти: зовнішнього впливу (органі управління), внутрішнього впливу (ВВНЗ); в) інноваційна діяльність; г) моніторинг військової освіти на всіх ієрархічних рівнях управління.

Висновки. Трансформаційні процеси в системі підготовки військових фахівців з вищою освітою тактичного рівня військового управління нині мають спрямовуватися на реалізацію вимог основних нормативно-правових документів з безпекової та оборонної політики держави. Це потребує критичного осмислення досягнутого, зосередження зусиль і ресурсів на впровадженні в системі підготовки військових фахівців дидактичних основ, притаманних військовим освітнім системам провідних країн НАТО, застосування адекватних рушійних механізмів.

Викладені основні напрями коригування складових теоретичної та прикладної дидактики в підготовці військових фахівців у ВВНЗ України передбачають вирішення низки складних, комплексних нормативно-правових, управлінських, структурно-організаційних, психолого-педагогічних, теоретико-методологічних, фінансово-економічних, матеріально-технічних завдань, що сприятиме підвищенню рівня національно-патріотичної, гуманітарної, військово-професійної підготовки офіцерських кадрів у ВВНЗ, інноваційному розвитку системи військової освіти, вагомого її внеску в бездатність ЗС України.

Перспективні напрями подальших досліджень: оцінювання ефективності запроваджених дидактичних новацій, досвіду підготовки офіцерських кадрів у військових навчальних закладах провідних країн НАТО;

воєнно-економічні розрахунки та обґрунтування; аналіз діяльності випускників ВВНЗ у військах.

Перелік літератури

1. Про національну безпеку України : Закон України № 2469-VIII від 21 червня 2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України» : Указ Президента України № 555/2015 від 24 вересня 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015>.
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Державну програму розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року» : Указ Президента України № 73/2017 від 22 березня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/73/2017#n2>.
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» : Указ Президента України № 240/2016 від 6 червня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/240/2016#n251>.
5. Про вищу освіту : Закон України № 1556-VII від 1 липня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.
6. *Нещадим М. І.* Військова освіта в Україні: історія, теорія, методологія, практика : [монографія] / М. І. Нещадим – К. : Київський університет, 2003. – 852 с.
7. *Нещадим М. І.* Військова освіта як цілісна система / М. І. Нещадим, Ю. І. Приходько // Військова освіта. – 2003. – № 11. – С. 3–17.
8. *Приходько Ю. І.* Основи теорії трансформації систем / Ю. І. Приходько // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Серія «Філософія». – 2018. – № 1 (3). – С. 21–27.
9. *Приходько Ю. І.* Актуальні проблеми сучасного етапу розвитку військової освіти / Ю. І. Приходько // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. – 2017. – № 1 (13). – С. 275–282.
10. *Приходько Ю. І.* Актуальні питання підготовки військових фахівців для Збройних Сил України / Ю. І. Приходько // Державна політика забезпечення національної безпеки України: актуальні проблеми та шляхи їх розв'язання : матеріали круглого столу, Київ, 19 лютого 2013 року / за ред. Г. П. Ситника, Л. М. Шипілової. – К. : НАДУ, 2013. – С. 143–148.
11. Про реформу системи військової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України № 490 від 19 серпня 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/490-92-п>.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : Перун, 2005. – VIII, 1728 с.
13. *Крупський Я. В.* Тлумачний словник з інформаційно-педагогічних технологій / Я. В. Крупський, В. М. Михалевич. – Вінниця : ВНТУ, 2010. – 72 с.
14. Про створення єдиної системи військової освіти : Постанова Кабінету Міністрів України № 1410 від 15 грудня 1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1410-97-п>.